

ПРО ЗНАЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ – МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ. СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ГУМАНІТАРІВ.

У статті автор розмірковуючи про майбутній розвиток вітчизняної гуманітарної науки у ХХІ столітті, звертається до її зовсім недалекого минулого, коли українські дослідники – історики, філологи – були ідеалом і взірцем для вчених усієї Європи і світу в цілому. Про багатьох з них сучасникам нічого не відомо й досі, тому презентація їх досягнень сьогодні актуальна і є зразком для науковців-істориків та інших гуманітарних професій, майбутніх вчителів та юнацтва. Автор наголошує, що іноземні мови в житті кожного із видатних вчених відіграли вирішальну роль в досягненні високих наукових результатів і допомогли здобути визнання світового рівня як їх самих, так і країни, яку вони представляють. В статті описується досвід роботи кафедр гуманітарних дисциплін, англійської мови та всього професорсько-викладацького складу Херсонської державної морської академії в напрямі навчання англійської мови не тільки курсантів, але й усього керівного та викладацького складу, що дозволить в майбутньому в академії повністю перейти на викладання англійською мовою всіх дисциплін.

Ключові слова: іноземна мова, гуманітарні науки, історична наука, М.П. Петров, М.І. Карєєв, П.М. Мілюков, А.Ф. Лосєв, Ф.Ф. Зелінський, М.І. Ростовцев, Є.В. Тарле, Херсонська державна морська академія.

Вільне володіння однією або декількома мовами у нашій країні завжди було ознакою елітарності і показником високого рівня освіченості. Таких спеціалістів у різноманітних галузях знань – у точних і гуманітарних науках – наша середньо-спеціальна і вища школи у ХХ ст. не готували. Ось чому й зараз ми, увійшовши у ХХІ століття, не маємо підготовлених учених з усіх гуманітарних знань – істориків, філософів, культурологів, художників, музикантів та багатьох інших, які вільно володіють 2-3-5 європейськими мовами. Майже на 100 років у ХХ столітті суспільство було позбавлене можливості глибоко вивчати і давні класичні мови – грецьку, латинську, а також багато рідкісних мов народів світу.

Все це призвело до того, що ми опинилися відкинутими далеко назад від сучасного рівня розвитку європейської та світової культури, освіченості та ознайомлення з іноземними науковими дослідженнями. Незнання мов призвело ще й до того, що ми глибоко не знаємо, і не розуміємо усю

багатобарвну палітру європейських і світових загалом наукових і культурних досягнень наших найближчих сусідів за європейським континентом – англійців, французів, німців та ін. Важко навіть собі уявити наскільки ми віддалені один від одного інтелектуально, науково і культурно, так як зовсім позбавлені можливості вільно спілкуватися, дискутувати на наукові теми, ознайомлюватися з іноземною науковою літературою з різних галузей знань е мовах оригіналу.

Про це з бодем пишуть наші сучасні політики, літератори і вчені. Тому що серед сучасних українських науковців, гуманітаріїв, навряд чи знайдеться хоча б один відсоток, який вільно володіє 2 або 3 європейськими мовами. Теж саме потрібно сказати і про істориків [1]. Здається доречним нагадати, що саме вчені Франції, професори Сорбони Шарль Сеньобос і Шарль-Віктор Ланглуа написали лекційний курс «Вступ до вивчення історії» у 1899 році, а у 1902 році він вже був перекладений на російську мову і став настільною книгою кожного російського історика та студента. У ній автори писали, що історик-початківець повинен як мінімум вільно володіти трьома іноземними мовами – англійською, французькою, німецькою і деякими мертвими.

Тому сьогодні, розмірковуючи про майбутній розвиток вітчизняної гуманітарної науки у ХХІ столітті, а саме історичної, здається актуальним і важливим звернутися до її зовсім недалекого минулого, коли наші українські вчені були ідеалом і взірцем для вчених усієї Європи і світу в цілому. Про багатьох з них сучасникам нічого не відомо, тому їх презентація сьогодні актуальна і, на наш погляд, є зразком для науковців-істориків, майбутніх вчителів та юнацтва.

Усі вони пройшли школу класичної гімназії, університет, досягли світової слави і наукового визнання. Тому, здається можливим розглянути таке вкрай актуальне сьогодні питання про те, яке ж місце у їхньому науковому зрості займали іноземні мови.

Мова піде про зірок першої величини у вітчизняній історичній науці. Це М.Н. Петров, М.І. Карєєв, П.Н. Мілюков, Ф.Ф. Зелінський, М.І. Ростовцев, Є.В. Тарле.

Михайло Назарович Петров – видатний український історик-педагог – більше тридцяти років очолював кафедру всесвітньої історії у Харківському університеті. Будучи зовсім молодим викладачем М.Н.Петров у 1858 році був відряджений на два роки за кордон, з метою вивчення педагогічного досвіду викладання історії в країнах Західної Європи. Він відвідав Германію, Францію, Англію, Бельгію, Італію і отримав виняткову можливість безпосередньо спостерігати, як вивчають, викладають історію в Європі, під керівництвом видатних вчених-засновників історико-критичної школи – Савін'ї, Ейхгорна, Нібура, Грімма, Міллера та інших.

Завдяки вільному володінню давніми і сучасними європейськими мовами він мав можливість прослухати і проаналізувати авторські університетські курси (лекційні) таких європейських видатних діячів, як Ранке, Дройзеи, Ріхтер, Лоренц, Зібель, Мішле, Гізо та інші. Вивчаючи їх методичні прийоми, М.Н. Петров також відвідував музеї, працював в архівах і бібліотеках, знайомився з пам'ятниками місцевої старовини, археологічними колекціями, історією та організацією праці навчальних закладів. Підсумком цієї поїздки стало видання аналітичної наукової праці, яка стала основою його докторської дисертації «Новітня національна історіографія в Германії, Англії і Франції», у якій він порівнював новітню науково-історичну іноземну літературу з вітчизняною, а також показав, як три передові європейські нації «зрозуміли свою вітчизняну історію та самих себе». Ця праця була новаторською, саме тому, що автор використав і проаналізував багато нових іншомовних наукових джерел.

Лише завдяки вільному володінню іноземними мовами М.Н. Петров створив працю, аналогів якій нема і досі, він написав ще й підручник, за яким вивчилося не одне покоління вітчизняних гімназистів і студентів, також він написав «Історію стародавнього світу», на основі свого лекційного курсу, за

який він був удостоєний найвищої наукової нагороди – Імператорської Академії наук великої премії імені Петра Великого. На той час це було винятком і великою шаною, коли вузівський лекційний курс, і написаний на його основі підручник, дістали такої високої оцінки [2].

Таких високих нагород, за підготовку підручників були удостоєні лише одиниці. Якби його курс був виданий масовим накладом, сьогодні, мабуть він користувався б не меншою популярністю серед студентів, ніж тоді, тому що це був, перш за все, авторський оригінальний погляд, глибокі і доступно викладені для розуміння юного читача наукові роздуми, які ґрунтувалися на аналізі великої кількості прочитаних іноземними мовами джерел, які автор аналізував в оригіналі та вперше в нашій науці увів до наукового оберт.

Більше 20 років в СРСР і в Україні у 80-х роках ХХ ст. історію Греції і Риму всі студенти-історики вивчали лише за підручниками І.М. Д'яконова і В.І. Кузіцина, в яких історіографічний аналіз літератури значно поступається підручнику М.Н. Петрова. Тому сьогоднішню ситуацією з підготовкою і складанням вузівських підручників з всесвітньої історії та її розділів – стародавнього світу, античності, історії Візантії можна вважати невирішеною, так як за багато років не було зроблено жодної спроби перекладу або видання іноземною – англійською, так і українською мовами сучасних зарубіжних аналогів підручників європейських країн та інших.

Ім'я Миколи Івановича Карєєва також дуже мало говорить сучасному досліднику і в першу чергу педагогу-історику, тому що основна кількість його історичних і педагогічних праць досі не видобута зі сховищ бібліотек і не опублікована. Скоріш за все його дуже добре знають у Європі. Як і багато інших вчених-істориків і педагогів, він був просто «шкідливим» і непотрібним протягом майже 70 останніх років у ХХ столітті.

Його тільки зараз починають наново «відкривати і вивчати».

Науково-педагогічний спадок М.І. Карєєва складає 12000 аркушів у особистому архіві, це більше 460 наукових праць.

М.І. Карєєв був одним з небагатьох вчених, який став вченим європейського масштабу, завдяки прекрасному знанню іноземних мов, що дозволило йому без перешкод вивчати і аналізувати новітню іноземну навчальну та наукову літературу, яка видавалася на той час в університетах та наукових центрах Європи.

Сам же М.І. Карєєв бачив джерело і основу своїх успіхів у початковій освіті, яку він отримав у ранньому дитинстві дома, займаючись іноземними мовами з репетиторами, а потім у класичній Московській гімназії, яка на той час вважалась одним з найпрестижніших навчальних закладів. Гімназист М.І.Карєєв настільки глибоко вивчав і знав дисципліни, що навіть почав писати власні твори. Перші наукові статті і навіть підручник для молодшої школи М.І. Карєєвим був написаний і виданий під час навчання у гімназії.

В подальшому, вже у зрілі роки, його наукові праці – статті, монографії і підручники для школи і вузу будуть перекладатися на десятки іноземних мов, і видаватися по 8-10 разів великими тиражами за кордоном.

М.І. Карєєв був широко відомим за кордоном, не тільки за роки роботи у Варшавському університеті, численними відрядженнями до Парижу, але також і за науковими працями, які він регулярно посилав і видавав за кордоном.

Можна сказати, що він був першим вітчизняним «історико-педагогічним» послом за кордоном.

Так, наприклад, підготовлена ним оригінальна і важлива наукова узагальнююча, підсумкова праця «Звіт про розвиток історичної науки за 50 років» була написана ним французькою мовою і вийшла в Парижі у 1927 році. На російську мову вона була перекладена лише в 1944 році і вперше надрукована в журналі «Вітчизняна історія» [3].

Те, що М.І. Карєєв вільно володів іноземними мовами, писав цими мовами наукові праці і підручники, можна розглядати як результат блискучого навчання та ефективності отриманої ним класичної гімназійної освіти.

Сьогодні, коли ми знову відкриваємо для себе М.І. Карєєва – історика, вченого і педагога, то можемо пишатися тим, що в нашій країні жили і творили такі вчені. Все його життя і діяльність – це наочний приклад і свідоцтво того, яким повинен бути справжній Вчитель і Науковець.

Разом з М.І. Карєєвим, спочатку в гімназії, а потім в університеті вчився Павло Миколайович Мілюков – відомий до революції у нашій країні вчений історик і політичний діяч. І, якщо за радянський період ім'я М.І. Карєєва було просто забуте, то П.М. Мілюков репрезентувався як злісний ворог вітчизни, а між іншим, цей вчений, зазнавши страждань за свою прихильність до ідей партії кадетів, (між іншим так само, як і М.І. Карєєв, Ф.Ф. Зелінський, М.І. Ростовцев) був також відомий у всій Європі як вчений, і іноземні мови в його житті також зіграли вирішальну роль для становлення його, як вченого і політика. Ще за роки навчання у гімназії, П.М. Мілюков – один з найкращих учнів, отримав пропозицію директора гімназії стажуватися за кордоном, з метою всебічного і глибокого вивчення класичної давнини, історії, міфології античного світу, стародавніх і сучасних іноземних мов, культурного спадку античного світу.

В подальшому його енциклопедична, всебічна освіченість стала взірцем і рекламою найвищої якості отриманої освіти.

Відомий академік А.Ф. Лосєв вважав ідеалом вченого і педагога, взірцем для наслідування, Фадея Францевича Зелінського, який вперше не тільки у вітчизняній освіті, але й у Європі пристосував історію античної культури до потреб школи, створив і переклав цілий ряд навчальних посібників з античної культури, міфології і історії для випускників гімназій і студентів. За свої наукові праці він був удостоєний особливої нагороди бути обраним членом майже всіх європейських Академій Наук – Баварської, Британської, Паризької, Румунської, Петербурзької, почесним доктором Оксфорда, Афін, Гронінгена. Його, автора більше ніж 800 наукових праць, написаних і виданих російською, польською, німецькою, французькою, грецькою і

латинською мовами, знали у світі і як чудового поета-перекладача. Більш 20 років свого життя він присвятив перекладу Софокла з давньогрецької.

Головне завдання для середньої школи Ф.Ф. Зелінський бачив у тому, що вона повинна випускати освічених людей. Він вважав, що освічена людина – це людина інтелігентна, і школа повинна дати їй саме те, що однаково знадобиться усім: в цьому уся суть. Це повинна бути така підготовка розуму, яка пристосує її (людину) з найменшою витратою сил і часу і з найбільшою користю сприймати ті знання, які їй знадобляться в подальшому. У своєму підручнику «Стародавній світ і ми» (у другій лекції «Склад шкільної античності») він переконливо, науково, аргументовано доводить абсолютну важливість вивчення давніх мов для розвитку інтелекту, показує їхнє освітнє значення. «Учень, який вчить французьку, не знаючи латини, такий учень ніякого закону над собою не відчуває...; мені шкода кожної години, витраченої на таке навчання: воно не розвиває, не звільнює духу. А, навпаки, сковує його, глушить у ньому справжні прагнення дошукатися у кожному випадку закону і розумної підстави. І ось у чому я ставлю латинську мову, а також і грецьку, – як велику заслугу того, що вона з першого ж уроку звільняє учня від цієї кріпосної праці».

Не менш важливе значення він надавав вивченню і давньогрецької. «Грецька мова для нас незамінна, як мова самородок. Знати грецьку потрібно, щоб знати рідну мову. Хто вимагає скасування грецької мови, той цією вимогою доводить, що він сам не знає рідної мови, її минулого, її душі».

Ф.Ф. Зелінський наводить висловлювання Фульє: «chaque leçon de latin, est une leçon de logique» і доповнює його, «а кожний урок грецької чи латинської є уроком своєї рідної мови».

Далі він пояснює свою думку: «Дійсно суть педагогічного прийому полягає в наступному: якщо мета, яку ви поставили, учню не само цікава, то ви досягнете її не інакше, як перетворюючи його у засіб до досягнення іншої мети. А, панове, російська мова порівняно досить неграматична; не будь давніх мов, з яких була перейнята російська граматики – вона, ймовірно, так і

залишилася б не користуючись особливим успіхом у молоді, але граматики – перший досвід логіки і в цьому є її освітнє мислення...». До синтаксису приєднується стилістика. Тільки антична проза, змушуючи нас при перекладі застосовувати всі стилістичні переваги нашої мови, може слугувати школою для наших стилістів і врятувати російське мовлення від загрожуючи їй серйозних і непоправних втрат [4].

Наш земляк, народжений в Україні, Ф.Ф. Зелінський вважав, що знання латинської мови необхідне насамперед для свідомого засвоєння французької мови, і взагалі романських мов, які воно полегшує і обмірковує. Знання обох мов є вкрай необхідним для майбутніх істориків і філологів, які в свою чергу необхідні країні. Це знання необхідне й юристам – римське право грало і продовжує грати найважливішу роль у розвитку сучасного права, і в університетському викладанні юридичних наук. «Нарешті, завдяки культурним умовам, яких я частково торкнувся, знання грецької мови особливо необхідне нашій культурі яка пішла від Візантії. Той хто не знає грецької, не знає й власної мови і як історик, як самостійний вчений не існує».

Ф.Ф. Зелінський створив в Російській імперії і в Польщі школу вчених-антикознавців, які здобули також як і він світову славу і визнання.

Учня Ф.Ф.Зелінського, також нашого співвітчизника, який народився в Житомирі і закінчив гімназію, Михайла Івановича Ростовцева, за кордоном, у ХХ столітті визнали першим істориком у світі. У 50-річному віці він змушений був емігрувати до Америки, де і пропрацював до кінця своїх днів (1952 р.), очолюючи кафедру в Єльському університеті. Його особисто, і його наукові праці, знали, вивчали і продовжують вивчати й далі, в усіх європейських університетах, а також, і в Америці.

Сучасні американські дослідники і біографи М.І. Ростовцева із захватом пишуть про досягнення ним найвищого рівня класичної освіти за його результатами, які блискуче застосовувалися в подальшому на практиці російськими вченими.

Одним з найважливіших показників і критеріїв ефективності здобутої класичної освіти в той час було знання і вільне володіння давніми мовами, їх захоплювало у М.І. Ростовцеві те, що він, на відміну від американців, вільно користувався, як правило трьома мовами наукового спілкування. Крім російської та англійської, він часто використовував німецьку – з очевидним і не меншим вирахом для своєї репутації на міжнародному рівні. Американці розцінили це як ознаку характерної потреби у вітчизняному культурному житті на межі століть, і як найвищий рівень і якісність системи освіти (класичної). Їх вразило те, з якою легкістю і швидкістю на початку ХХ ст. в нашій країні були перекладені підручники і наукові статті Моммзена, К.Белоха, Ед. Майера і багато інших праць всесвітньовідомих вчених, що саме ці переклади і є показником зусиль, прикладених нашими вченими для розповсюдження європейської наукової культури.

Наші земляки, народжені в Україні, Ф.Ф. Зелінський і М.І. Ростовцев були першими, хто рецензували і переклали праці Ф. Ніцше, і думається, що саме за це їм пізніше, за радянські часи і був приклеєний ярлик фашистів.

У блискучому ряду цих всесвітньовідомих вчених виділимо і ще одного нашого земляка Євгена Вікторовича Тарле, випускника Херсонської класичної гімназії, доктора історичних наук, академіка. Нажаль, досвід його педагогічної діяльності й досі не було належним чином вивчено, використано, і його педагогічний досвід та історична спадщина не отримали належного розвитку в нашій країні. Знання давніх і сучасних європейських іноземних мов для історика в усі часи було і буде альфою і омегою його успішної наукової і викладацької діяльності. Сучасники зазначали, що Є.В.Тарле був прекрасним керівником семінарських занять і ці заняття велися французькою мовою, вони відрізнялися високим рівнем і суворою науковістю, потребували фундаментальної підготовленої аудиторії студентів, які б володіли декількома іноземними мовами, прагнули пізнання нових матеріалів і неопублікованих архівів, та й сам Є.В. Тарле не був би тим, ким

він став, як би не його копітка праця в бібліотеках і архівах, перш за все європейських.

Є.В. Тарле в науковому світі був і залишиться, безумовно, однією з найбільш крупних, талановитих і складних, до кінця не розкритих фігур ХХ століття. Його творче життя, наукова і педагогічна діяльність, особисті досягнення вражають, дивують і захоплюють. Він сам як особистість повинен слугувати яскравим прикладом для наслідування не тільки майбутнім історикам, але й усій сучасній творчій молоді взагалі.

Завдяки досконалому володінню французькою мовою, у 1924 році його, молодого вченого, було запрошено читати авторські курси лекцій до французької Сорбони і «College libre des sciences sociales» з економічної історії французької революції. Це була дуже велика честь. Самі французи визнали, що у Є.В. Тарле у Франції не було суперників з викладання циклу лекцій з економічної історії часів Наполеона. Сам Тарле писав, що «французи свідомо хотіли, щоб я був тою ланкою, яка поєднає французькі наукові установи (історичні) з російськими в Радянській Росії» [6].

Його праці і досі не втратили своєї наукової цінності, і сьогодні їх як у нас, в Україні так і за кордоном, вивчають і перевидують. В цьому ряду треба згадати ще одного видатного українського вченого філолога-класика, перекладача Андрія Олександровича Білецького. Це була не тільки енциклопедично освічена людина у цілому ряді напрямлень знань, науки, але й енциклопедист у самому широкому значенні цього слова. Він вільно володів декількома десятками мов (!) і навіть в останні роки свого життя від продовжував вивчати рідкісні мови і перекладати давні написи, писати книжки про міфи Давнього Сходу і мовознавство.

А.О. Білецький був неповторною, талановитою і інтелігентною людиною. Дуже любив давню історію, історію культури давніх народів. Мало хто знає зараз про такий дивний факт з його біографії, що він підготував дисертацію на подання наукового ступеня кандидата історичних наук і збирався її захистити, але під час війни він втратив завершену працю,

яка називалася «Про причину занепаду Давнього царства в Єгипті». В 1943 році він успішно захистив кандидатську дисертацію з філології, а в 1953 – докторську, але любов до історії залишилася на все життя, і його з впевненістю можна назвати ще й вченим істориком. В 1986 році, відзначивши своє 75-річчя, він переклав «Історію» Геродота на українську мову, з блискучими коментарями, які за свідченням академіка Я. Ісаєвича, змусили вчених по-новому подивитися на теорію походження слов'ян. А.О. Білецький написав «Міфи Давнього Сходу», «Топоніміку Криму», зробив багато перекладів із Гомера, Езопа, Горація, Архілоха, Вергілія, збирався написати монографію про Скіфію і скіфів очима Геродота [7].

Отже, підсумовуючи усе вище викладене, бачимо, що іноземні мови в житті кожного із видатних вчених відіграли вирішальну роль в досягненні високих наукових результатів і допомогли здобути визнання світового рівня як їх самих, так і країни, яку вони представляють. Їх життєвий шлях, на наш погляд, повинен стати моральним уроком і прикладом для сучасників і приводом для серйозних міркувань про перспективи майбутнього розвитку вітчизняної історичної та, можна з упевненістю сказати, гуманітарної науки, і загальну професійну підготовку молодих наукових кадрів на засадах компетентнісного підходу.

У цьому сенсі Указ Президента України «Про оголошення 2016 року роком англійської мови», можна вважати таким, який має дійсно історичне і актуальне для сьогодення і майбутнього значення, в першу чергу для подальшої розбудови вітчизняної вищої освіти та її входження у світове освітнє середовище [8]. Вважаємо, що певний досвід роботи кафедр гуманітарних дисциплін, англійської мови та всього професорсько-викладацького складу Херсонської державної морської академії може мати позитивний приклад в цьому напрямі. Слід зазначити, що ще з 1996 року в академії (тоді це було морехідне училище) за ініціативою Ходаковського В.Ф. на той час начальника училища, а нині ректора ХДМА англійську мову

було введено до спеціального вивчення щодня з першого і до останнього курсу. Всі інші предмети викладалися державною мовою.

Вважаємо, що Указ Президента України для ХДМА має не просто важливе, етапне і першочергове значення не тільки в реалізації завдань з упровадження компетентнісного підходу, а також для майбутнього розвитку академії, як сучасного навчального закладу, що має на меті відповідати світовим стандартам з якості в організації морської освіти. Для викладачів це можливість в першу чергу мати спробу змінитися самим і перейти на новий мовний рівень, який відповідає європейським та світовим стандартам наукового спілкування в освітньому просторі.

У сучасному світі знання англійської мови не є привілеєм і розкішшю. Глобальна англійська мова – це політична і культурна реальність XXI століття.

Сучасна англійська мова, яку іноді називають першою глобальною *lingua franca* (мова, що використовується як засіб спілкування між людьми, які розмовляють різними мовами), – це домінуюча мова, а в багатьох випадках навіть обов'язкова міжнародна мова науки, інформаційних технологій, бізнесу, морської справи, авіації, відпочинку і засобів комунікації.

В Указі чітко сказано, що буде визначено перелік посад педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах, наукових установах, кваліфікаційною вимогою для зайняття яких є володіння англійською мовою, а також запровадження вимог щодо англомовної компетентності для присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань.

Сьогодні в Херсоні Херсонська державна морська академія є єдиним вищим навчальним закладом, який готує спеціалістів, для яких робоча мова обраної професії – англійська, тому важливим є навчання англійської мови не тільки курсантів, але й усього керівного та викладацького складу.

У 2016 році було створено групи, в яких розпочали вивчати англійську мову всі бажаючі, це більше 100 осіб – викладачі, лаборанти та співробітники, що дозволить в майбутньому в академії повністю перейти на викладання англійською мовою всіх дисциплін, так як відомо, що для моряків всього світу англійська є професійною мовою.

Системно цю роботу було сплановано на кафедрі гуманітарних дисциплін, згідно навчального плану спеціально розробленого для курсантів-іноземців на весь період навчання на бакалавріаті.

Заздалегідь, ще до початку занять, було розпочато переклад на англійську робочих програм, текстів лекцій, методичних розробок з організації та підготовки семінарських занять. Зараз викладачі кафедр працюють над розробкою навчальних посібників, блоків тестових завдань з дисциплін, які в майбутньому будуть викладатися англійською мовою. За всіма викладачами кафедри гуманітарних дисциплін раніше були закріплені викладачі з кафедри англійської мови, які допомагають їм у підготовці цих матеріалів та у викладанні.

З розвитком міжнародних зв'язків та постійною зацікавленістю іноземних громадян і представників їх організацій щодо навчання в академії з Індії та інших країн Південної Азії, Африки у 2016 році в академії було розпочато новий експериментальний освітній проект «ХДМА – Південна Азія». З вересня 2016 року дві групи курсантів-іноземців розпочали навчання в академії англійською мовою всіх предметів на бакалавріаті.

Сьогодні в академії та Морському коледжі працюють 65 викладачів англійської мови. На кафедрі гуманітарних дисциплін викладається 22 дисципліни для бакалаврів, магістрів та аспірантів. В подальшому майбутньому планується повністю перейти на викладання англійською. Це надасть викладачам можливість вільно спілкуватися з колегами за кордоном, участі в міжнародних наукових проектах, конференціях, бути мобільними і обізнаними в сучасному світовому просторі.

Джерела та література

1. Мельник Я. Українці – європейська нація? / Я. Мельник. – Київ, 1990. – № 5. – С.138-143.
2. Кулікова Л. Видатні особистості української історії та педагогіки / Л. Кулікова // Збірник наукових праць ; Педагогічні науки. – Херсон : Айлант. – 2001. – Вип.25. – С.119-127.
3. Кареев Н. Прожитое и пережитое / Н. Кареев. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1990.
4. Куликова Л. Культура начинается с античности / Л. Куликова // Газета 2000, от 1 сентября 2000. – С.17-21.
5. Марконе А. Петербург-Рим-Берлин: Встреча М.И. Ростовцева с немецким антиковедением. / А. Марконе // Весник древней истории. – 1992. – № 1. – С. 213-223.
6. Из литературного наследия академика Е.В.Тарле. – Москва : Наука,. 1981. – С.5-106.
7. Білецький А.О. Про мову і мовознавство : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів /А.О. Білецький. – Київ : Вид. АртЕК, 1996. – С.222.
8. Указ Президента України № 641/2015 Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/641/2015>